

In deze bijdrage laat Roland de Bonth zien dat het mogelijk is om een interessante collectie feitenmateriaal bij elkaar te brengen waarvan bepaalde concrete elementen de pagina's van een officiële biografie dikwijls niet halen.

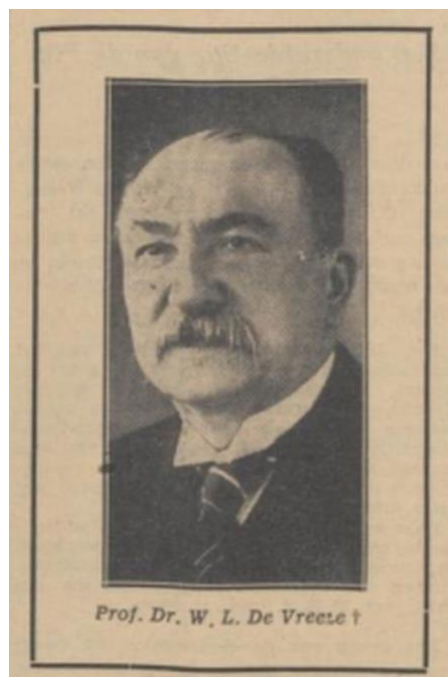
‘Naar gestalte middelmatig, naar de geest van grote allure’

Willem de Vreese (Gent, 18 januari 1869 – Voorschoten, 10 januari 1938)

Roland de Bonth

Voorschoten staat bekend als de ‘Parel aan de Vliet’. Wie de drukte van de nabijgelegen steden Leiden en Den Haag wil ontvluchten, vindt hier rust en ruimte. Onlangs kwam ik erachter dat ook prof. dr. W.L. de Vreese na zijn pensionering neerstreek in deze Zuid-Hollandse gemeente. Wat meer is, hij woonde – en stierf – op slechts 1,2 kilometer van het huis waar wij inmiddels twintig jaar tot volle tevredenheid woonachtig zijn.

Veel parate kennis had ik niet over het werk van De Vreese. Ik wist dat hij zijn leven lang materiaal bijeengebracht had voor zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (BNM). En door mijn huidige baan bij het Instituut voor de Nederlandse Taal - dat onder andere de historische woordenboeken van het Nederlands online beschikbaar stelt - was mij bekend dat De Vreese en zijn leerling G.I. Lieftinck verantwoordelijk waren voor het tiende deel van het *Middelnederlandsch Woordenboek* (MNW). Daarin is onder andere essentiële informatie te vinden over datering, lokalisering en eventuele auteursnaam van de gebruikte citaten in de delen 1 tot en met 9 van dat woordenboek.

Nieuwsgierig geworden naar nadere details over het leven en het werk van De Vreese raadpleegde ik ‘zijn’ auteurspagina in de *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren* (DBNL). Daarin staan een minuscuul lemma uit K. ter Laans *Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) en een kort in memoriam uit het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, waarvan De Vreese tussen 1893 en 1895 redactielid was. Het informatiefst is een bijdrage uit 2010 van Marjolein Gommers in het *Bio- en bibliografisch lexicon van de neerlandistiek*. Na een biografische schets staat zij uitgebreid stil bij De Vreeses wetenschappelijke ontwikkeling en bij een karakterisering van zijn werk. Daarnaast gaat zij in op de invloed die hij gehad heeft op de neerlandistiek.

Hoewel De Vreese enige tijd lid was van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde mag het opvallend heten dat van iemand die voor de studie van de medioneerlandistiek zoveel betekend heeft, geen levensbericht in de jaarboeken te vinden is. Minstens zo opmerkelijk is dat in *Der Vaderen Boek* (2003), waarin zeventien beoefenaren van de studie der Middel nederlandse letterkunde in de schijnwerpers worden geplaatst, geen apart hoofdstuk aan De Vreese is gewijd, terwijl hij met zijn talloze artikelen en tekstitgaven, zijn BNM en zijn Bouwstoffen van het MNW zonder meer een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de bestudering van de Middeleeuwse taal- en letterkunde. Mijn vermoeden dat dit kwam omdat een halve eeuw eerder dr. Rob. Roemans (1901-2000) een 172 pagina’s tellende bio- en bibliografische studie het licht had doen zien onder de titel *Het werk en de betekenis van prof. dr. Willem de Vreese*, bleek niet juist te zijn. Er waren geen inhoudelijke redenen om De Vreese niet op te nemen.¹

Delpher

De afgelopen jaren heb ik meermaals ondervonden dat Delpher een bron van onschatbare waarde is voor (woord)historisch onderzoek. Oude krantenafleveringen herbergen vaak interessante contemporaine informatie die in stukken van later datum ontbreekt of slechts met zeer veel moeite te vinden is. Zou dit ook gelden voor het leven en het werk van De Vreese? Dat besloot ik uit te zoeken door alle krantenberichten door te nemen waarin zijn naam voorkomt uit zijn sterfjaar 1938. Het ligt voor de hand dat daarin gewag wordt gemaakt van zijn overlijden en van zijn uitvaart. Ook is de kans groot dat er bij een publiek figuur als De Vreese een necrologie wordt afgedrukt.

Om deze krantenartikelen uit Delpher boven water te krijgen heb ik via de knop Uitgebreid zoeken bij periode gekozen voor 01-01-1938 als begindatum en voor 31-12-1938 als einddatum. De zoekterm “Vreese” levert 309 treffers op. Deze allemaal doornemen kost weliswaar de nodige tijd maar zorgt er wel voor dat geen artikel onopgemerkt blijft.²

¹ Mededeling van prof. dr. W. van Anrooij, een van de redacteuren van *Der Vaderen Boek*, in een mail van 1 oktober 2024.

² Ontbreekt de tijd dan is het mogelijk een zoekopdracht in te perken door te zoeken op voornaam (of voorletters) en achternaam tussen aanhalingstekens – dat wil zeggen: zoek exact naar deze

Bovendien zijn sommige berichten zeer kort of bevatten geen nieuwe informatie. De onderstaande levensbeschrijving van De Vreese is het resultaat van het doorvlooiën van al die krantenartikelen. In voetnoten heb ik aangegeven waar ik de betreffende informatie uit heb gehaald. Sommige berichten komen in verschillende kranten in exact dezelfde bewoordingen terug. In dat geval heb ik in principe het eerste voorkomen ervan vermeld in die voetnoot.

Personen en gebeurtenissen die toentertijd algemeen bekend waren, zullen dat niet altijd zijn voor de moderne lezer. Voor een goed begrip van de hiernavolgende levensbeschrijving – die dus volledig gebaseerd is op bronnen uit De Vreeses sterfjaar – was het soms nodig enige toelichting te geven. Ik heb ervoor gekozen die informatie te verstrekken in een voetnoot.

Een waarschuwing vooraf: ik ben ervan uitgegaan dat de gegevens die de respectieve kranten hebben verstrekt, correct zijn. Een journalist zal ernaar streven betrouwbaar werk af te leveren. Feitelijke onjuistheden komen aan het licht wanneer dagbladen elkaar tegenspreken. Van dergelijke fouten heb ik in een voetnoot dan gewag gemaakt.

Opleiding

Willem Lodewijk de Vreese werd op 18 januari 1869 in Gent geboren.³ Zijn eerste onderwijs volgde hij aan ‘de stadsschool no. 1’ aldaar, waarna hij in september 1881 in de tweede klasse van het Gentsche Athenaeum zijn schoolcarrière vervolgde.⁴ Nadat hij zijn gymnasiale studies in zijn geboortestad had voltooid,⁵ wilde hij aanvankelijk ingenieur worden. Maar omdat al snel bleek dat hij een bijzondere aanleg had voor de taalstudie begon hij in 1887 aan de Gentse universiteit als student Germaanse filologie. In oktober 1891 promoveerde hij daar tot doctor in de letteren op een dissertatie onder de titel *Boendale studiën*.⁶

Woordenboek der Nederlandsche Taal

In mei 1891, kort voor zijn promotie, werd de jonge doctor benoemd tot medewerker aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* van professor De Vries.⁷ Hij trok daarop naar

woordcombinatie. Een andere optie is gebruik maken van PROX – dat wil zeggen: tussen het opgegeven woord vóór PROX en het woord ná PROX mogen slechts tien woorden staan. Hier volgen enkele zoekopdrachten met tussen haakjes het aantal gevonden treffers (op 12 september 2024): "W.L. de Vreeze" (13), "W.L. de Vreese" (49); "G.L. de Vreeze" (0); "G.L. de Vreese" (0); "Willem de Vreeze" (1); "Willem de Vreese" (7); Willem PROX Vreeze (1); Willem PROX Vreese (16); Prof PROX Vreeze (19); Prof PROX Vreese (82).

³ *De Maasbode*, 10 januari 1938; *De banier*, 11 januari 1938.

⁴ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

⁵ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

⁶ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

⁷ *De Maasbode*, 10 januari 1938. Volgens *Het Vaderland* (10 januari 1938) was hij al eerder, namelijk als student, benoemd tot redacteur – en niet als medewerker – van het *Woordenboek*. Ook het *Rotterdamsch nieuwsblad* schrijft dat De Vreese redacteur wordt. Volgens *De banier* van 11 januari 1938 werd hij al in 1890 benoemd tot redacteur van het Groot Nederlandsch *Woordenboek*.

Leiden⁸ waar hij college liep bij verschillende hoogleraren om zijn kennis van de vergelijkende grammatica en het Middelnederlands te vergroten.⁹ Volgens andere bronnen verrijkte hij zijn kennis ook aan de universiteit van Utrecht.¹⁰ In de redactiezaal van het Woordenboek was hij de jongste in jaren tussen eveneens jonge geleerden als Kluyver, Muller, Beets en Uhlenbeck. Hij genoot de vriendschap en de opgewekte samenwerking van die wetenschappelijke kring, waar De Vreese jaren later uitgebreid over kon vertellen.¹¹

In 1895 – nog maar 26 jaar oud – werd hij benoemd tot lector aan de universiteit van Gent.¹² Als gevolg daarvan trad De Vreese af als redacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*,¹³ maar hij bleef in nauw contact staan met zijn Leidse woordenboekvrienden.¹⁴ Aankomende studenten uit Gent die hoopten in de schone letteren te kunnen grasduinen, beval hij aan om eerst eens in het Woordenboek te gaan lezen. Invloedrijk was De Vreese ook in de methode die hij zijn studenten aanleerde. Herhaaldelijk stelde hij hun de vraag: ‘Wat u daar met zoveel fidutie zegt, kunt u dat ook bewijzen?’¹⁵

Aanvankelijk werd De Vreese belast met de uitlegging van moderne schrijvers maar na een jaar nam hij de de leergang Middelnederlands over van prof. Vercoullie. Daarnaast gaf hij colleges in de paleografie en in de methodologie van tekstuitleggingen. Als een van de weinigen deed hij dat niet in het Frans maar in het Nederlands. Aan zijn uitgesproken Vlaamsgezindheid was het dan ook te wijten dat hij tot 30 mei 1911 moest wachten op zijn benoeming tot gewoon hoogleraar. In september van dat jaar volgde ook zijn benoeming tot directeur van de universiteitsbibliotheek.¹⁶ Daarna bekleedde hij tal van wetenschappelijke functies en bezocht hij vrijwel alle bibliotheken van Europa om handschriften te beschrijven voor zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*.¹⁷ Zijn verdiensten voor de wetenschap bleven niet onopgemerkt en daarom werd hij in 1914 door de Groningse universiteit benoemd tot doctor honoris causa.¹⁸

⁸ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

⁹ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

¹⁰ *De Maasbode*, 10 januari 1938; *Leeuwarder nieuwsblad*, 11 januari 1938.

¹¹ *De Tijd*, 14 januari 1938.

¹² *Het Vaderland*, 10 januari 1938. *De Maasbode* (10 januari 1938) schrijft dat hij benoemd werd tot hoogleraar aan de Gentse universiteit. *De banier* van 11 januari 1938 meldt dat hij lector aan de Gentse universiteitsbibliotheek wordt. Zie ook *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad*, 17 oktober 1895.

¹³ *Het Vaderland*, 4 december 1895.

¹⁴ *De Tijd*, 14 januari 1938.

¹⁵ *Algemeen Handelsblad*, 24 april 1938.

¹⁶ *Het Vaderland*, 10 januari 1938; *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

¹⁷ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

¹⁸ *Het Vaderland*, 10 januari 1938. De Gentse hoogleraar kreeg deze onderscheiding – samen met vele anderen - op 1 juli 1914, bij de viering van het 300-jarig bestaan van de [Groningse universiteit](#).

Eerste Wereldoorlog

De Eerste Wereldoorlog markeerde een keerpunt in het leven van De Vreese. Reeds voor het uitbreken van de oorlog pleitte hij voor vervlaamsing van de toen nog Franstalige Gentse universiteit. In 1916 hervatte hij zijn colleges in het Nederlands aan de door de Duitse bezetter inmiddels vervlaamste universiteit.¹⁹ In datzelfde jaar werd hij benoemd tot algemeen bestuurder van de Koninklijke Bibliotheek in Brussel.²⁰ Zijn Vlaamsgezindheid leidde ertoe dat hij zich schaarde achter de beweging van dr. Borms.²¹ Door zijn activisme tijdens de bezetting door de Duitsers – hij was voorzitter geweest van de Raad van Vlaanderen die de Vlaamse activisten wilden uitbouwen tot een volksvertegenwoordiging met wetgevende macht voor een zelfstandig Vlaanderen, en nam deel aan de Vlaamse activistische beweging²² – moest De Vreese na de wapenstilstand het land ontvluchten.²³ Een aanbieding om aan de universiteit van Berlijn een leerstoel te bekleden sloeg hij af, terwijl hij ook aanbiedingen uit Amerika en Zuid-Afrika naast zich neerlegde. In plaats daarvan trok hij naar Nederland, een land waar hij zich thuis kon voelen.²⁴

Voor de Vlaamse zaak heeft De Vreese alles opgeofferd wat een man kan opofferen: fortuin, maatschappelijke stand, wetenschappelijke loopbaan, gezinsgeluk en manneneer.²⁵ In zijn vaderland was hij bij verstek zelfs ter dood veroordeeld²⁶ en *de jure* werd dit vonnis ook ten uitvoer gebracht.²⁷ België had Nederland nog verzocht De Vreese uit te leveren: hij werd ervan beschuldigd dat hij bij zijn vertrek uit Gent boeken uit de universiteitsbibliotheek zou hebben meegenomen.²⁸ Maar aan het verzoek tot uitlevering gaf de Nederlandse regering op advies van de Rotterdamse rechtbank geen gehoor. Het was mr. W.F.C. Baars geweest die daar een vurig pleidooi had gehouden ten gunste van De Vreese.²⁹

Directeur van de Rotterdamse bibliotheek

Onder de Rotterdamse burgemeester Zimmerman en wethouder Stulemeyer is de Vlaamse balling toen voorgedragen voor de functie van directeur van de gemeentelijke

¹⁹ *De Nederlander*, 11 januari 1938; *Limburger koerier*, 12 januari 1938.

²⁰ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

²¹ *De banier*, 11 januari 1938. August Borms (1878-1946) was binnen het flamingantisme aanvankelijk voorstander van een zelfstandig Vlaanderen binnen het Belgisch koninkrijk, maar streefde later een onafhankelijk Vlaanderen na. Hij speelde een belangrijke rol bij de oprichting in februari 1917 van de Raad van Vlaanderen, die de Vlaamse activisten wilden uitbouwen tot een volksvertegenwoordiging met wetgevende macht voor een zelfstandig Vlaanderen (zie [Encyclopedie van de Vlaamse Beweging](#)).

²² *Algemeen Handelsblad*, 11 januari 1938.

²³ *Het Vaderland*, 10 januari 1938; *De Maasbode*, 10 januari 1938.

²⁴ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

²⁵ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 14 januari 1938.

²⁶ *Algemeen Handelsblad*, 11 januari 1938; vgl. *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 29 september 1928.

²⁷ *De banier*, 11 januari 1938.

²⁸ *Limburger koerier*, 12 januari 1938.

²⁹ *De banier*, 11 januari 1938.

bibliotheek en leeszalen in Rotterdam.³⁰ Uit de inlichtingen die het gemeentebestuur over hem inwon, kwam hij naar voren als een uitermate geschikte kandidaat: “Professor de Vreese was een man van zessen klaar, geen betere dan hij in kennis, ervaring, praktischen blik, initiatief en een levendige, vaardige geest, waarmede hij allen om zich heen bezielde.”³¹ In een artikel bij het verscheiden van De Vreese omschreef iemand die onder hem had gewerkt, hem als volgt: ‘Willem de Vreese, naar gestalte maar middelmatig, was naar den geest een Vlaming van groote allure’.³²

De gemeenteraad benoemde De Vreese daarop³³ en op 3 augustus 1919 aanvaardde hij dit ambt.³⁴ Onder zijn regime vond de verhuizing plaats van het oude en onooglijke³⁵ pand aan de Boymansstraat naar de nieuwe bibliotheek aan de Botersloot³⁶ op de Nieuwe Markt.³⁷ Achter zijn grote dienstvaardigheid school zijn diepe eruditie bescheiden weg.³⁸ Op vurige wijze heeft De Vreese de belangen van de Rotterdamse bibliotheek verdedigd³⁹ en het is aan zijn inspanningen te danken dat de bibliotheek vanuit wetenschappelijk oogpunt is uitgegroeid tot een belangrijk instituut.⁴⁰

³⁰ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

³¹ *De Maasbode*, 10 januari 1938. De Vreese was benoemd om zijn bekwaamheid, maar er was onvoldoende rekening gehouden met het feit dat het ongewenst was een gemeentelijke functie te laten vervullen door iemand ‘wiens benoeming in de oogen van het buitenland beteekende een partij-kiezen in de zaak van het activisme.’ (*De Telegraaf*, 29 september 1920).

³² *De Tijd*, 14 januari 1938. Het stuk was ondertekend met ‘F’. Hoogstwaarschijnlijk was het van de hand van dr. F. Kossmann, De Vreeses opvolger als directeur van de Rotterdamse gemeentebibliotheek.

³³ *De banier*, 11 januari 1938.

³⁴ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

³⁵ *De banier*, 11 januari 1938.

³⁶ *De banier*, 11 januari 1938.

³⁷ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

³⁸ *De Tijd*, 14 januari 1938.

³⁹ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

⁴⁰ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

Bibliotheek aan de Boymansstraat [foto via [Wikimedia Commons](#)]

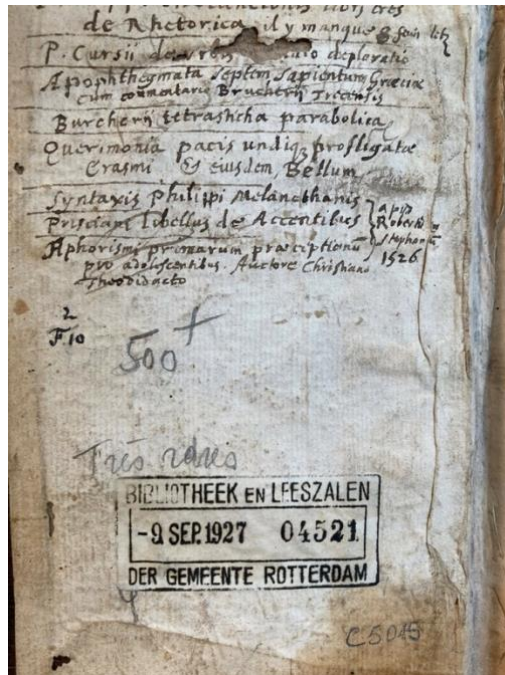

Bibliotheek aan de Botersloot op de Nieuwe Markt [foto via [Wikimedia Commons](#)]

Een van de grote verdiensten van De Vreese is dat hij het aantal (studie)boeken aanzienlijk uitbreidde en dat het gebruik van de bibliotheek voor studiedoeleinden en wetenschappelijk onderzoek een grote vlucht nam. Zo verdubbelde het boekenbezit tussen 1917 en 1924 van 74.000 naar 150.000 boeken. Ook het aantal uitleningen nam sterk toe: van 150.000 boeken (waaronder 25.000 studieboeken) in 1917 naar 556.000 boeken (waaronder 116.000 studieboeken) in 1932.⁴¹ Van groot belang is ook de rol die De Vreese heeft gespeeld bij de uitbreiding van de collectie-Erasiana. In vijftien jaar tijd

⁴¹ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

groeide die van 500 tot 1200 banden.⁴² De pas gestichte Atlas van Stolk⁴³ stond hij door zijn uitgebreide kennis terzijde door tijd te steken in de catalogus van de prenten.⁴⁴

Voorbeeld van een boek dat tijdens de periode van Willem de Vreese aan de Erasmuscollectie is toegevoegd.
Bibliotheek Rotterdam, 2 F 10 [foto [Bibliotheek Rotterdam via canonvannederland.nl](http://BibliotheekRotterdam.via.canonvannederland.nl)]

Op 31 januari 1934 trad De Vreese vanwege het bereiken van de dan pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar officieel af als bibliothecaris, waarbij hij op hartelijke wijze door het gemeentebestuur werd gehuldigd.⁴⁵ Het hem aangeboden portret heeft hij geschonken aan het gemeentebestuur met het verzoek het in de bibliotheek een plaats te geven.⁴⁶ Na zijn pensionering heeft De Vreese nog enkele jaren werkzaamheden verricht voor de Rotterdamse bibliotheek omdat hij het op zich genomen had de daar aanwezige Erasmiana en Laurentiana⁴⁷ te catalogiseren. Op de gedenkdag van Erasmus in 1936 ronde hij deze taak af.⁴⁸

⁴² *De Maasbode*, 10 januari 1938. De Vreese wordt daarom de grondlegger van de collectie Erasmiana in de geboortestad van Erasmus genoemd (*Groninger dagblad*, 11 januari 1938).

⁴³ De Atlas Van Stolk is een verzameling van bijna 250.000 prenten, kaarten en tekeningen over de geschiedenis van Nederland, genoemd naar de grondlegger, de Rotterdammer Abraham van Stolk (1814-1896). Zijn erven breidden die collectie uit en gaven die te leen aan de gemeente Rotterdam.

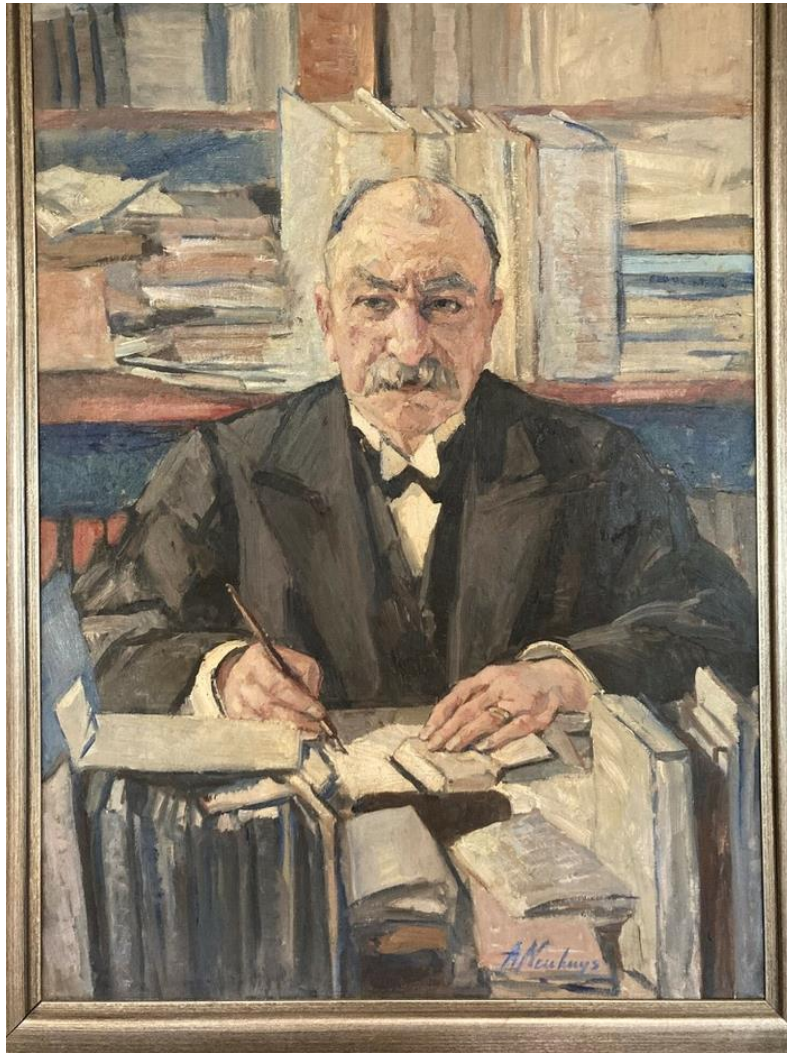
⁴⁴ *De Tijd*, 14 januari 1938.

⁴⁵ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

⁴⁶ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

⁴⁷ Met Laurentiana worden boeken bedoeld uit de eerste publieke bibliotheek die in 1604 in de Rotterdamse Laurenskerk werd ingericht: de 'Bibliotheca Laurentiana'.

⁴⁸ *Het Vaderland*, 10 januari 1938.

Schilderij van Willem de Vreese door Albert Neuhuys [foto [Bibliotheek Rotterdam via canonvannederland.nl](https://www.bibliotheekrotterdam.nl/)]

Bibliotheca Neerlandica Manuscripta

De Vreese heeft vele wetenschappelijke publicaties op zijn naam staan, maar zijn belangrijkste werk is toch wel zijn in handschrift overgeleverde *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, een gedetailleerde en uiterst nauwkeurige beschrijvende inventaris van meer dan 11.000 met de hand geschreven boeken van de 13^e tot de 17^e eeuw, waarvoor De Vreese talloze binnen- en buitenlandse bibliotheken heeft bezocht.⁴⁹ Daarbij maakte hij gebruik van de wetenschappelijke methodes waar hij in Nederland kennis mee had gemaakt. Alle hulpmiddelen die ook maar iets konden bijdragen aan het bepalen van tijd en plaats van een tekst, betrok hij bij zijn onderzoek. Zo werd hij specialist op het gebied van de geschiedenis van het schrift, van de miniatuurkunst, de iconografie, de heraldiek, de boekwetenschap en de papierfabricage.⁵⁰ Voor de wetenschap is deze kolossale arbeid, die hij niet heeft kunnen voltooien, van onschatbare waarde. Het bevat 300000 fiches met beschrijvingen en indices op auteurs, afschrijvers, bezitters, schenkers,

⁴⁹ *De Maasbode*, 10 januari 1938.

⁵⁰ *De Tijd*, 14 januari 1938.

miniaturen, afwrijfsels, nagetekende watermerken, foto's en reproducties.⁵¹ Waar deze uitvoerige catalogus terecht zal komen is bij zijn overlijden nog niet bekend, "al mag worden aangenomen, dat Nijmegen het resultaat van dit werk binnen zijn muren zal krijgen".⁵² Maar dat vermoeden was onjuist. De Vreese had zelf de wens geuit dat zijn werk zou toevallen aan het rijk om het vervolgens te plaatsen in de universiteitsbibliotheek van Leiden zodat belangstellenden en onderzoekers het daar zouden kunnen raadplegen en het werk zou kunnen worden voltooid.

Om dit mogelijk te maken staken enige Leidse hoogleraren wier wetenschappelijke belangstelling aanrakingspunten had met die van De Vreese – prof. dr. J.W. Muller, prof. dr. A.W. Byvanck, prof. dr. J. de Vries, prof. dr. G.G. Kloeke en prof. mr. P.N. van Eyck – de hoofden bij elkaar om te bepalen hoe men een blijvende en veilige bewaarplaats aan deze 'thesaurus' zou kunnen verzekeren, op een wijze die enigszins strookt met de wensen van de overledene en van de erfgenamen.⁵³ De uitkomst daarvan was dat er een stichting in het leven werd geroepen om het benodigde kapitaal bijeen te brengen. Voorzitter was de Leidse hoogleraar J. de Vries, terwijl Jacob Mees penningmeester en De Vreeses echtgenote, Wantje de Vreese-van de Poll, secretaresse daarvan was. Verschillende Leidse hoogleraren verklaarden zich bereid de werkzaamheden van de stichting te ondersteunen en geleerden verbonden zijnde aan andere universiteiten en instellingen hebben hun instemming met het plan betuigd. Koningin Wilhelmina en prinses Juliana steunden de stichting met een financiële bijdrage en ook het rijk heeft een belangrijk deel van de aankoopsom voor zijn rekening genomen. Toch waren ook bijdragen van anderen nodig om de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta in stand te houden en uit te geven als een werk van 'NATIONAAL CULTUREEL belang'.⁵⁴ Daarom stuurde de stichting een circulaire rond om te wijzen op het belang van De Vreeses levenswerk en om op te roepen een financiële bijdrage te leveren.⁵⁵

Laatste levensjaren

De laatste jaren van zijn leven genoot De Vreese van zijn welverdiende rust in zijn 'gastvrije, rustig-voornamen' woning aan dat gedeelte van de Veurseweg in Voorschoten dat tegenwoordig de naam Wilgenlaan draagt.⁵⁶ Hij had dat huis laten bouwen om zich daar terug te trekken na het neerleggen van zijn ambt als bibliothecaris van de gemeentebibliotheek in Rotterdam. Zijn huis had hij de naam *Castra Frisionum* ('Kamp

⁵¹ *Limburger koerier*, 24 november 1938.

⁵² *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938. Waarom de krant dacht dat Nijmegen de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta binnen zijn muren zou krijgen, blijft onvermeld.

⁵³ *Bredasche courant*, 26 november 1938.

⁵⁴ *Limburger koerier*, 24 november 1938.

⁵⁵ *Bredasche courant*, 26 november 1938.

⁵⁶ *Het Vaderland*, 10 januari 1938. Het huisnummer van dit woonhuis is in 1938 nummer 6 (*De Maasbode*, 11 januari 1938). Tegenwoordig is het huisnummer 12.

van de Friesen’) gegeven. Daarmee gaf hij tegelijkertijd uitdrukking aan zijn stoere vitaliteit en aan zijn nationale aanhankelijkheid.⁵⁷

Wilgenlaan nr. 12, voorheen nr. 6 [foto met dank aan [Spirit Vastgoed](#), Leidschendam]

In dat huis zette hij zich aan de voltooiing van de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*,⁵⁸ waarbij zijn fysieke gezondheid steeds meer te wensen overliet: ‘de laatste maanden hebben zijn krachten ondermijnd en zijn lichaam gesloopt’, schreef het *Rotterdamsch nieuwsblad* op 10 januari 1938. Uiteindelijk heeft zijn vitaliteit het moeten afleggen tegen ‘een sloopende kwaal, die een pijnlijke scheiding bracht tusschen zijn geschokte gezondheid en de snelle werkzaamheid en zelfbeheersching van zijn rusteloozen geest’.⁵⁹

Kort voor zijn overlijden had De Vreese van zijn goede vriend pater doctor Bonaventura Kruitwagen O.F.M. (1874-1954) de H. Teerspijze ontvangen, de hostie die een stervende ontvangt voor de reis naar de eeuwigheid.⁶⁰ Hij overleed maandag 10 januari om half zes ’s ochtends in de leeftijd van net geen 69 jaar in Voorschoten.⁶¹

Begravenis

⁵⁷ Volgens de Lex Frisionum uit circa 800 strekte de zuidelijke grens van het Friese rechtsgebied zich uit tot het Zwin bij Brugge.

⁵⁸ *De banier*, 11 januari 1938.

⁵⁹ *De Tijd*, 14 januari 1938.

⁶⁰ *De Maasbode*, 10 januari 1938. *De Tijd* (14 januari 1938) schrijft dat hij behalve een vriend ook een leerling van De Vreese was en dat hij niet alleen de H. Teerspijze maar ook het H. Oliesel van hem heeft ontvangen.

⁶¹ *De Maasbode*, 10 januari 1938. Sommige kranten noemen ten onrechte Voorburg als zijn sterfplaats, zoals het *Algemeen Handelsblad*, 11 januari 1938. Ook over zijn leeftijd toen hij stierf, verschilt de berichtgeving. Het *Algemeen Handelsblad* meldt dat hij toen 69 jaar oud was. Zo ook de *Delftsche courant*, 11 januari 1938.

De teraardebestelling van De Vreese vond plaats op donderdagmiddag 13 januari 13.00 uur op de begraafplaats 'Rhijnhof' in Oegstgeest.⁶² De belangstelling was zeer groot, vooral van de zijde van Vlaamse activisten en van de gemeente Rotterdam.⁶³

De journalist van het *Rotterdamsch nieuwsblad* (13 januari 1938) wist onder de talrijke aanwezigen de volgende personen te onderscheiden: prof. dr. E.C. Godé Molsbergen, oud-hoogleraar aan de Gentse hogeschool, die samen met de heer S. Bouman uit Den Haag gekomen was als vertegenwoordigers van de stichting Noord-Nederland-Vlaanderen; dr. J.A. Vollgraff, vroeger hoogleraar in Gent, nu in Utrecht; J. van den Broeck, tijdens de oorlog secretaris van de Raad van Vlaanderen; prof. M. Minnaert, oud-hoogleraar van de 'Vlaamsche Universiteit', tegenwoordig werkzaam in Utrecht; Menno Hertzberger uit Amsterdam; F.L.D. Nivard, oud-wethouder van Rotterdam; W.H. Nijhoff, uitgever in 's-Gravenhage; E. Everaerts, oud-stadsbibliothecaris van Oostende; J.H. van Heek, directeur van het Rijksmuseum Twente; P.J. Fortanier, oud-ontvanger in Rotterdam; dr. F.W.T. Hunger uit Voorschoten, directeur van het Genootschap voor wis-, natuur- en geneeskunde; ir. H.C.A. Boon, voorzitter van de vergadering van hoofden van dienst in Rotterdam; ir. J.P. Vader, directeur van het gasbedrijf in Rotterdam; dr. F. Kossmann, bibliothecaris van de gemeente Rotterdam; prof. N. van Wijk en prof. dr. G.G. Kloeke, namens de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde; dr. J.J. Heinsius te Wassenaar, penningmeester van die Maatschappij; mr. F.L.P. de Jong, namens het hoofdbestuur van het Dietsche Studentenverbond; prof. dr. J. de Decker, oud-hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en dr. J.A.N. Knuttel uit Leiden, redacteur van het groot Nederlandsch Woordenboek; prof. dr. J. Gerretson⁶⁴ uit Utrecht; Albert Neuhuys, schilder te Rotterdam,⁶⁵ en vele anderen.

Een dag later doet ook *De Maasbode* (14 januari 1938) uitgebreid verslag van de begrafenis van De Vreese. Deze krant benadrukt dat vooral de interesse van Vlaamse zijde voor deze voorvechter van de Vlaamse zaak groot was. Namen die in de opsomming van het *Rotterdamsch dagblad* ontbraken waren Staf de Clercq,⁶⁶ voorzitter van het Vlaamsch Nationaal Verbond; H. Borginon,⁶⁷ lid van de Belgische Kamer; dr. J. Borms;⁶⁸ mej. dr. J.H. van Lessen, redactrice van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*; F. de Tollenaar [sic, RdB] en A. Heeroma, assistenten van dat woordenboek; dr. A.A. van Rijnbach, bibliothecaris van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde; mr. H.C. Hazewinckel [sic, RdB], archivaris, mede namens het Historisch Genootschap 'De Maze';

⁶² *De Maasbode*, 11 januari 1938. Tot 1966 behoorde Rhijnhof tot de gemeente Oegstgeest, daarna lag het op het grondgebied van Leiden.

⁶³ *De Maasbode*, 13 januari 1938.

⁶⁴ *Algemeen Handelsblad*, 14 januari 1938 schrijft Gerritson.

⁶⁵ Hij had het portret geschilderd dat De Vreese bij zijn afscheid als directeur van de Rotterdamse bibliotheek had gekregen.

⁶⁶ *Algemeen Handelsblad*, 14 januari 1938 schrijft Staf de Clerck.

⁶⁷ *Algemeen Handelsblad*, 14 januari 1938 schrijft P. Borginon.

⁶⁸ Het gaat hier niet om August Borms, maar om zijn halfbroer [Jan Borms](#).

S. de Vreese, bibliothecaris van de R.K. Leeszaal en bibliotheek in Den Haag.⁶⁹ Ook het bericht in het *Algemeen Handelsblad* van 14 januari bevatte namen die niet voorkomen in het *Rotterdamsch nieuwsblad*: prof. Paul de Keyzer en prof. de Blankaart, oud-hoogleraren van de Gentse universiteit, en de heer Parasie, redacteur van de ‘Dietschen Voorpost’ uit Gent.

De kist was bedekt met tal van bloemen en kransen en de toga, de baret en de tabberd van de overledene als hoogleraar aan de Gentse universiteit prijken boven de lijkbaar.⁷⁰ Nadat de kist met het ‘stoffelijk hulsel’ in de aula van de begraafplaats was binnengedragen nam prof. Speleers, oud-rector van de ‘Vlaamsche Universiteit’ het woord. Uitvoerig schetste hij het vele en het belangrijke dat De Vreese had gedaan voor de Vlaamse zaak en de Vlaamse Universiteit.⁷¹ Hoewel zij veel van elkaar verschilden, voelde Speleers vriendschap voor de overledene omdat zij hetzelfde ideaal nastreefden:⁷² ‘de grootheid van Vlaanderen’. Het doel was de culturele mondigheid van Vlaanderen te bewerkstelligen. ‘Ons allen bond de liefde voor de moedertaal’.⁷³

Daarna sprak dr. August Borms uit Antwerpen als voormalig voorzitter van de Raad van Vlaanderen. Weliswaar had hij geen college bij De Vreese gevolgd, maar hij was voor hem wel een raadsman geweest. Op de dag dat de toenmalige voorzitter in de Raad van Vlaanderen hem gastvrij in zijn woning ontving, maakte hij kennis met diens activisme. Ondanks het feit dat hij meer wetenschapper dan strijder was, heeft hij zwaar moeten boeten, aldus Borms: ‘Met den grootst mogelijken haat is hij vervolgd geworden totdat hij een toevlucht vond in het moederland’. Hij besloot zijn toespraak met de woorden ‘Rust zacht in het dierbare Dietschland’.⁷⁴

Vervolgens nam dr. G. de Waal uit Gent het woord, namens de oud-studenten van de Gentse hogeschool uit de jaren 1916-1918.⁷⁵ Hij benadrukte dat geen van hen een ogenblik spijt had gehad om te hebben meegewerkt aan het ideaal dat De Vreese zich ten doel had gesteld.⁷⁶

Namens de redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* herdacht dr. J.A.N. Knuttel met enkele welgekozen woorden De Vreese als oud-redacteur ervan.⁷⁷ Hoewel De Vreese slechts kort deel uitmaakte van de redactie en hij nooit de kans heeft gekregen zijn gaven tot volle ontplooiing te brengen, zal hij nooit worden vergeten.⁷⁸ Vervolgens vertolkte dr. F. Kossmann als gemeentebibliothecaris van Rotterdam – een

⁶⁹ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁷⁰ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938.

⁷¹ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938.

⁷² *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁷³ *Algemeen Handelsblad*, 14 januari 1938.

⁷⁴ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁷⁵ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938.

⁷⁶ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁷⁷ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁷⁸ *Het Vaderland*, 14 januari 1938.

vertegenwoordiger van het college van B. en W. kon tot zijn spijt helaas niet aanwezig zijn – de gevoelens van dankbaarheid van het gemeentebestuur. De Vreeses komst naar Rotterdam werd beschouwd als een welkom geschenk. Kossmann zelf noemde het een eer dat hij onder hem had gewerkt.⁷⁹ De heer Van de Poll, schoonvader van de overledene, noemde De Vreese ‘een nobel mensch, niet in het minst als een uitmuntend echtgenoot voor zijn gade’.⁸⁰

Hierna werd de kist vanuit de aula om 12.30 uur⁸¹ naar het graf gedragen en in de familiegroeve neergelaten.⁸² De toga en baret van de overledene bleven daarbij op de lijkstap liggen.⁸³ Nadat er bloemen in het graf waren gestrooid,⁸⁴ bedankte tot slot van de plechtigheid een zoon van De Vreese alle aanwezigen voor de getoonde belangstelling, de blijken van warme vriendschap en de woorden van waardering jegens zijn vader, waarna iedereen de dodenakker verliet.⁸⁵

Grafsteen van Willem de Vreese [foto Roland de Bonth]

Hiermee is de levensbeschrijving van De Vreese op basis van Delpher ten einde. Alles overziend denk ik dat alle krantenberichten uit zijn sterfjaar tezamen een goed beeld schetsen van De Vreese als mens, als voorvechter voor de Vlaamse zaak, als directeur en als wetenschapper. Vanzelfsprekend hebben zijn werk als redacteur, als hoogleraar en als

⁷⁹ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁸⁰ *De Maasbode*, 14 januari 1938; *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938.

⁸¹ Aldus de overlijdensadvertentie in *De Maasbode* van 11 januari 1938.

⁸² *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938.

⁸³ *Nieuwe Utrechtsche courant*, 14 januari 1938.

⁸⁴ *De Maasbode*, 14 januari 1938.

⁸⁵ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 13 januari 1938; *De Maasbode*, 14 januari 1938.

directeur eraan bijgedragen dat hij van de journalistiek deze aandacht heeft gekregen. Maar ook als er sprake is van een minder bekend persoon, moet Delpher als bron niet genegeerd worden. De grote winst van het gebruik van historische kranten voor het schrijven van een levensschets is dat hier informatie te vinden is die in biografieën of biografische naslagwerken niet snel te vinden zullen zijn. Het zijn met name deze faits divers waardoor iemand tot leven wordt gebracht.

Supplement

Voor het bovenstaande heb ik me beperkt tot kranten uit De Vreeses sterfjaar. Een gevolg van deze keuze is dat over zijn periode als medewerker en redacteur bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* betrekkelijk weinig informatie te vinden is. Het was in 1938 dan ook al meer dan veertig jaren geleden dat De Vreese in Leiden aan dat woordenboek werkte, van 1891 tot 1895.

Omdat mijn belangstelling voor De Vreese is gewekt door zijn bijdrage aan het *Middelnederlandsch Woordenboek* maar vooral aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, kon ik het niet nalaten na te gaan wat kranten in Delpher over dat laatste werk hebben vermeld. De zoekopdracht die ik hiervoor heb ingevoerd was ‘Vreese PROX woordenboek’ – de afkorting WNT was toentertijd nog niet in zwang. Aan de te doorzoeken periode heb ik geen beperkingen opgelegd.

De Vreese en het WNT

In 1891 verscheen een kort bericht in de krant waarin wordt aangekondigd dat de redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* met ingang van 1 september van dat jaar zou worden uitgebreid met twee nieuwe medewerkers: dr. C.C. Uhlenbeck en dr. W. de Vreese. De schrijver van het stuk – die zichzelf Spectator noemt – wenste niet alleen het Woordenboek geluk met deze nieuwe krachten maar ook ‘onze Zuid-Nederlandsche taalbroeders’ omdat een van hen nu een bijdrage zal leveren aan de samenstelling ervan.⁸⁶

De eerste werkzaamheden van de twee nieuwe medewerkers zullen in het teken hebben gestaan van de letter O, want in november van dat jaar verscheen onder redacteurschap van dr. A. Kluyver en met medewerking van Uhlenbeck en De Vreese de twaalfde aflevering van de tweede reeks: van *onpartijdig* tot *ontoerekenbaar*.⁸⁷ In diezelfde rolverdeling was het drietal ook verantwoordelijk voor de dertiende aflevering van de tweede reeks, die liep van *ontoerekenbaar* tot *onvast*.⁸⁸

⁸⁶ *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad*, 4 mei 1891.

⁸⁷ *Het nieuws van den dag*, 28 november 1891; cf. *Nederlandsche staatscourant*, 11 januari 1892.

⁸⁸ *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad*, 6 mei 1892.

Toen in 1892 onder redacteurschap van J.W. Muller de aflevering van *bo* tot *boer* verscheen, bestond de redactie volgens een krantenbericht naast hem uit vier andere redacteurs (M. de Vries, P.J. Cosijn,⁸⁹ A. Kluyver en A. Beets) en twee medewerkers (C.C. Uhlenbeck en W.L. de Vreese).⁹⁰

Bij de op 9 september 1892 verschenen vierde aflevering van het vijfde deel, waarin dr. A. Beets de woorden van *gort* tot *grauw* had opgenomen, was een in memoriam gevoegd voor Matthias de Vries, de grondlegger van het Woordenboek die op 9 augustus van dat jaar was overleden. De Vries wist al lang dat hij de voltooiing van dit werk niet meer zou meemaken, maar hij koesterde de hoop en was ervan overtuigd dat zijn leerlingen het tot een goed einde zouden brengen. Zelf hoopten zij ook aan die wens te kunnen voldoen: “Mocht het ons gegeven zijn die hoop te vervullen! De herinnering aan onzen geliefden meester zal ons bemoedigen.” Het stuk was ondertekend door de redacteurs A. Beets, A. Kluyver, J.W. Muller én W.L. de Vreese.⁹¹

Twee maanden later – november 1892 – verscheen de veertiende aflevering van de tweede reeks, met de woorden tussen *onvast* en *onzin*. Redacteur van deze aflevering was dr. A. Kluyver, die daarbij medewerking had gekregen van dr. W.L. de Vreese.⁹² Deze twee mannen waren ook verantwoordelijk voor de vijftiende aflevering van de tweede reeks – van *onzin* tot *ooilam* – dat het daaropvolgende jaar verscheen en de laatste aflevering van het tiende deel vormde.⁹³

Op 3 november 1894 verscheen de eerste aflevering van het elfde deel van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* – van *ooit* tot *oorlogspantser*. Het was bewerkt door dr. W.L. de Vreese.⁹⁴ Van medewerker was hij dus opgeklommen tot redacteur.⁹⁵

Niet alleen het feit dat hij medewerker was aan het Woordenboek maar ook zijn bijdragen over uiteenlopende onderwerpen in verschillende tijdschriften zullen ertoe bijgedragen hebben dat hij tijdens de algemene ledenvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde op 16 juni 1893 werd verkozen tot lid.⁹⁶ Rond diezelfde tijd trad De Vreese ook toe tot het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Hij nam daar plaats in de ‘sectie van letterkunde, wijsbegeerte en geschiedenis.’⁹⁷

⁸⁹ De facto had P.J. Cosijn na zijn benoeming tot hoogleraar in 1877 amper meer een bijdrage geleverd aan het Woordenboek.

⁹⁰ *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, 25 januari 1892.

⁹¹ *Algemeen Handelsblad*, 10 september 1892. Uhlenbeck was in 1892 buitengewoon hoogleraar Sanskriet in Amsterdam geworden.

⁹² *Het nieuws van den dag*, 18 november 1892.

⁹³ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 24 november 1893.

⁹⁴ *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage*, 3 november 1894.

⁹⁵ Hij was als redacteur ook nog verantwoordelijk voor de aflevering *oorlogspantser - op*, die in 1896 verscheen ([Alfabetisch overzicht delen en afleveringen WNT](#)).

⁹⁶ *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage*, 16 juni 1893.

⁹⁷ *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad*, 26 juni 1895.

Na zijn benoeming tot hoogleraar in Gent verliet De Vreese in 1895 de redactie. Niettemin bleef hij ook daarna nauw betrokken bij de totstandkoming van het Woordenboek. Toen tijdens een bijeenkomst van de Vlaamsche academie werd gesproken over dat werk, betoogde De Vreese dat als woorden uit Zuid-Nederland niet voldoende vertegenwoordigd waren in dat woordenboek het te wijten is aan de weinige hulp die de redactie uit het zuiden ontvangt.⁹⁸ Zelf droeg hij zijn steentje bij door de redactie te voorzien van in Vlaanderen gebruikelijke maar in Nederland onbekende of minder bekende woorden. Het is aan hem te danken dat Guido Gezelle, die hij persoonlijk kende, zijn aantekeningen op taalwetenschappelijk gebied afstond om daarmee het woordenboek te verrijken.⁹⁹ In 1904 werd De Vreese verkozen tot buitenlands lid van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Daarbij wordt hij aangeduid als ‘mede-redacteur van het Nederlandsch woordenboek te Gent’,¹⁰⁰ hoewel hij formeel dus geen deel meer uitmaakte van de in Leiden gevestigde redactie.

Als op 31 augustus 1910 in Maastricht het XXXIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres wordt gehouden, kondigt dr. H.C. Muller – bij monde van de heer Schepers – aan dat hij een uitgave wil verzorgen van het werk van Bilderdijk. Het liefst zou de uitgever zien dat Bilderdijk meer dan nu het geval is wordt aangehaald in het Woordenboek. De Vreese – “zoals hij zegt een der woordenboekmakers zelf” – stelt zich tegen deze uitspraak te weer en zegt dat er geen schrijver meer in wordt geciteerd dan juist Bilderdijk!¹⁰¹

De daaropvolgende jaren verschaffen kranten geen nadere gegevens over De Vreeses bemoeienissen met de totstandkoming van het Woordenboek, waarmee overigens niet gezegd is dat hij daarmee was gestopt. Daar was hij de man niet naar.¹⁰²

Voorschoten, 21 oktober 2024

Met dank aan Dirk Geirnaert voor zijn nuttige opmerkingen bij een eerdere versie van deze bijdrage.

⁹⁸ *Het Vaderland*, 20 januari 1902.

⁹⁹ *De Tijd*, 3 mei 1930. Dit artikel bevat ook een samenvatting van de rede die De Vreese hield tijdens de Guido Gezelle-herdenking in Amsterdam en waarin hij Gezelles taal artificieel noemt.

¹⁰⁰ *Algemeen Handelsblad*, 19 mei 1904. Zie ook *Rotterdamsch nieuwsblad*, 10 januari 1938.

¹⁰¹ *Het Vaderland*, 1 september 1910.

¹⁰² Zie D. Geirnaert & R. Tempelaars, ‘[Negentien Leidse Gezellebrieven](#)’ (1999) en D. Geirnaert, ‘[Honderd Biekorfjaargangen en het WNT](#)’.